

el documenten abans del S. XIX, i solament s'usa en el Principat.

No crec que Spitzer vagi estar ben inspirat en *Lexik. aus d. K.*, però potser sí quan abans va indicar breument (*Npb. Mgn.*, 1913, p. 160) que calia afegir-lo a l'article BRITTUS 'bretó' del REW, cf. it. ant. (segles XIII-XIV) *bretto* «tenace, sordido, sciocco; bisognoso, meschino, miserabile» (*ARom.* xx, 209), brianz. *sbrètt*, milan. *sbritt* «miserio», oc. ant. *bret* 'toix, neci' («dumm, töricht») (en *Flamenca*⁴ i en un altre text).¹⁰ Segurament, més que d'un diminutiu *BRITTULUS, es tractaria d'un manlleu a l'italià amb la coneguda substitució de -o per -ol, nota publ. primer a Oviedo, *Misc. Alonso*, 1954, 53ss., i ara en *EntreDL* III, 47-48. Idea que sembla sòlida tenint en compte que aquest *breto* «miserio» apareix realment en poesia local i de to popular, com el poema de Guido degli Scovadori, de l'any 1377 i de Mòdena, recollit en el *Laudario dei Battuti* (*BhZRPb.* xx, 85); Bertoni remet, de més a més, a Bonvesin da Riva, p. 93 (i a una nota de Salvioni en *Giorn. Stor. d. Lett. It.* VIII, 412). I vegeu encara les cites aplegades per Angelico Prati, s. v. *bretto*, i ja en una nota que en donà a l'*ARom.* xx, 209; que ens mostren el mot en ús en els més importants clàssics arcaics italians: C. Angiolieri, S. XIII, Fco. de Barberino (c. 1310), Boccaccio i Luigi Pulci. Certament que per l'afirmació que «i Brettoni avevano fama di sciocchi» no posaríem les mans al foc;⁵ però en tals coses potser compta més la repetició d'una «boutade» o calúmnia individual que d'una³⁰ reputació realment corrent, i per tant allò basta.⁶

Tenim, doncs, ací una etimologia realment convincent. Tant que fins després de confrontar-la amb la següent, és ben legítim de seguir dubtant o negar l'altra. Si un dia es troba més documentació, i aquesta³⁵ ens acosta al S. XV italià o ens en mostra un sentit més semblant o una forma sense -l, crec que es podrà tornar a la italiana. Mentrestant, però, és més convincent encara de creure que hi tenim una variant de *belitre*, *blediri*, *blitiri*. No ens caldrà repetir ací el que hem dit ja a l'article BELITRE. *βλιτρι* s'ha usat molt com a terme escolàstic per dir una cosa de poc valor, o anomenar un home que no val res o un captaire de mala vida. Partint de l'accentuació grega *βλιτρι* —que de fet es troba en baix llatí en la forma⁴⁵ *brittri*, *blictri*— és molt normal i a penes comporta gens de canvi de sentit, d'arribar a *brètol*, passant per una forma amb metàtesi **brituli*. Caldrà estudiar millor el mot *brède* «lâche» que segons Montaigne seria un terme gascò (m'atinc al poc que ens en ensenya el Glossari dels *Essais*); çva amb el cat. *brètol* o amb el fr. *bredouille* o amb tots dos?

DERIV.: *Bretolada*. *Bretolalla* [«els seguien la *bretolalla* de Beget, que si d'abans feien el consirós, per hipocresia fóra, ja que uns amb altres n'havien fet⁵⁵ més que en Pau Gibert, i capaços eren d'afrontar els propis trabucaires», M. Vayreda, *La punyalada* I, 4.ª ed., p. 48; un altre exemple en *AlcM*]. *Bretolatge* [*DAG.*]. *Bretoleria* [*DAG.*]. *Embretolir*.

¹ També hi hagué un oc. ant. *bertau*, segons sembla,⁶⁰

que apareix en tres exemples, un d'ells designant una espècie d'escarabat («hanneton»), els altres dos de sentit obscur i text insegur (*PSW* I, 140); en el *PDPF* admeté després «pauve hère; pitoyable, misérable». Però els contextos deixen tot això molt incert, i cal comptar amb la possibilitat que aquestes definicions es fundin sobretot en mots moderns de relació incerta o en etimologies més o menys arbitràries. —² L'etimologia que llavors admetia en cara per al port. i lleon. *britar* 'trencar' ja no em sembla possible, i l'he descartada en els *Coloquios de Salamanca* (maig 1974, p. 130). —³ Kluge, *Die Elemente des Gotischen*, § 116. —⁴ «Flamenca e sas puncelletas, / que ges non son follas ni breta, / tenon solatz ---», v. 4960. —⁵ D'un altre derivat de BRITTUS 'bretó' sembla venir el fr. ant. *bretesche*, 'mena de fortificació' (b. II. BRITTISCA), per a la qual veg. L. Wiener, *ZRPb.* xxx, 1911, 465; Bezzola, *Abbozo di una storia dei Gallicismi*, s. v.; H. Gelzer, *ASNSL*, vol. 149, p. 150; i la glossa «*brittiscae --- zetae --- a similitudine zetae litterae*», *CGL*, v, 586.8, VII, 432. —⁶ Pel mer fet de la llengua incomprendible s'explica l'ús de *bret* «bègue, celui qui bégaye» que ja apareix en oc. ant. (*PDPF*) i avui *brèt* a les Landes i a Provença; *brèti* (*bl-*) en el Nord del Var i Sud dels B-Alps, *brètu* en altres punts de l'ALF, m. 1458. Però aquestes formes en -ū o en -u són certament accentuades a la final encara que no ho marqui clar l'ALF; per tant corresponen simplement al fr. *breton* i no pas a **breto* o *brètol*.

Bretònica, V. BETÒNICA

BRETXA, pres del fr. *brèche* id., i 'osca' o 'llacuna a les dents', que ve del francic BREKA 'esvoranc, fesa', cf. neerl. mj. *breke* id., al. *brechen* 'trencar'. □ 1.ª doc.: c. 1645.

Ja va usar-se durant la guerra dels Segadors, però llavors era un mot nou, com es veu per l'explicació que en dóna Manuel de Melo, *Historia de la guerra de Catalunya*, amb referència als anys 1644-48 (ed. Madrid 1808 p. 193), com observa M. de Montoliu en una nota de la *RHisp.* xxvii, 343; afegeix que el mot manca encara en diverses obres de primers del segle, en passatges on fóra natural que s'usés, però que l'usa també J. Febrer en les seves *Trobes*, que són de la segona meitat del segle (escrit *bretja*). Entra en la tradició lexicogràfica des del Lacav. de 1695 i és sabut que l'ús de *brexta* es divulgà molt més en la guerra de Successió i en les següents.

Tenim, doncs, ací un terme del llenguatge militar i poliorcètic que entrà a les llengües hispàniques en ocasió de les guerres d'aquell temps, i com sigui que ja llavors la *ch* francesa es pronunciava fricativa *ʃ*, mentre que l'antiga *ʃ* castellana (grafada *x*) ja llavors sonava *h* com avui, la *tx* pot ser deguda a la intervenció de la pronúncia del castellà; que el català no vagi rebre un mot militar francès, directament, durant aquella guerra, és poc natural: és, doncs, dubtós si va ser